

בשולי
סיפורת
ושירה

אפרים צורף

מסות על שיי עגנון
חינ ביאליק ושי שלום

הוצאת בינאור
גבעתיים תשליא

הגוף רואה איך הנשמה מתעופפת למעלה ממיטתו והוא מדבר עמה שתחזור אליו, כי חרד הוא שמא יאחר לקום ויעבור על דין ראשון של „אורח היום“... והיא חוזרת אליו. והגזר נתבטל והוא זוכה לימים ושנים טובים הרבה.

מקורות והשלכות ל„מלבוש“ ולמעשה השוחט

מוטיב דחיית המיתה בא לביטוי בהתלבטות ובהתחננות על החיים ועל הכניסה לארץ-ישראל אצל משה רבנו בפרשת „ואתחנן“: „אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ההר הטוב הזה והלבנון“. ושוב נאמר לו: „הן קרבו ימיד למות“ ונגזר עליו הגזר שרק ישקיף על עבר הירדן מערבה מראש הפסגה במואב: „כי לא תעבור את הירדן; וצו את יהושע כי הוא יעבור“.

לפי המדרשים פונה משה לאיתני-עולם ומתחנן לפניהם שיעמדו לו בעניין זה, אך אינו נענה. לבסוף בא סמאל ליטול את נשמתו. ראהו למשה שהוא כותב את השם המפורש וזוהר מראהו כזוהר פני השמש והוא דומה למלאך ה' צבאות. נתיירא מפניו ואחזתו רעדה. ומשגער בו בנויפה, הזכיר לו משה את כל זכויותיו ההיסטוריות והנבואיות ושדיבר עם הקב"ה פה אל פה. ואמר לו: לך ברח מלפני! ומשבא אליו בחרבו, שנית, קוצף עליו מטה ונוטל קרן מבין עיניו שלו ומעזר בה את עיניו של סמאל (שמות רבה לד, כט). לבסוף הקב"ה עם מלאכיו עוסקים בפטירתו עד שמת מיתח נשיקה. ובמקור מדרשי אחר מצינו: אמר משה: אהיה כאייל מרומים וכצבי הרים אוכלי לחמך ושתי מימך ורואים באריגת העולם, תהי נפשי כאחד מהם. אמר אלוהים: נתתי לאדם נפש חיה נוסף על החיה ועל הבהמה והמלכתיו על כל אשר בראתי — ואין מלך נעשה עבד, ומי שנושא דמותי שוב לא יכול להעביר את צלמו ממנו. על כורחו מודה משה בחוק הקץ, הנצחי כחוק צלם האלוהים שבאדם.

ודאי שהושפע המספר ממקורות אלו במעט, כשם שהושפע ממעשה ר' יהושע בן-לוי שאמר למלאך המוות, שיראה לו מקומו בגן-עדן ושיתן לו סכיננו. ומשנתן לו הגביתו להראות לו את גן-העדן שבהר. קפץ ר' יהושע לצד השני, תפסו המלאך בשולי בגדו. נשבע ר' יהושע שלא ייצא משם. פסק הקב"ה: אם בשאל מימיו הצדיק על שבועתו, יחזור. ואם לאו — לא יחזור. והוא עמד בסירובו עד שיצאה בת קול: תן לו, שהבריות צריכין לו (הן יש ומבקשים המוות מחמת יסורין).

מעשה דומה מסופר על ר' חנינא בר-פפא, שביקש מאותו מלאך דתיה לילוששים יום. שכן אמרו: אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו, הניתח. לאחר שלושים יום תבע ממנו את סכיננו. אמר לו: כחברך אתה רוצה לעשות לי (כר' יהושע בן-לוי)? אמר לו: כלום קיימת התורה כמו ר' יהושע? (ברכות עז, ב).

גם אצל ר' יוסף בר-חמא חוזר המוטיב של המאבק בינו לבין מלאך המוות, ומגודל חסידותו וצידקותו היה בא אליו לביתו לשוחח עמו בידידות... (והובע כאן הרעיון שצידקות הצדיק הופכת הרע לטוב). כן מצינו אצל ר' חייא התחפש מלאך המוות כעני ודפק בדלתו. משאמרו לתת לו פת להם, קרא המלאך מבהוץ: על עני-הלך אתה מרחם, על שלוחו של אלוהים אין אתה מרחם! מיד הסיר המסווה מעל פניו ושרביט של אש הבהיק בכל הבית. יצא ר' חייא ומסר את נשמתו בעצמו לידו.

מהאגדות הנ"ל אנו מסיקים, שהמוות אינו אלא שער-מעבר לחיי-הנצח. צדיקים תמימים אינם יראים להסתלק מהעולם הזה, אלא דוחים את השעה ככל האפשר כדי לתקן בזה מה שלא ניתן לתקן ב"א. ובזכות תורה ותפילה זוכים למיתת-נשיקה מרצונם הטוב, תוך ידידות עם בעל החרב. כשנשווה קטעי דיאלוגים ומוטיב השיהוי שבסיפור „השוחט" לפרטי האגדות הנ"ל, נמצא, שהאפיקן הגדול הפקיע מהן חוטים מעטים בלבד וארג אפוס אמנותי מקורי.

בפגישה הראשונה של המלאך אמר לו, שיתן לו למות כדרך כל אדם ולא כבהמה בשוק. כאן הושפע מן הגמרא: לרב ששת נראה מלאך המוות בשוק. אמר לו בשוק, כבהמה! בוא לבית. גם לרב אשי נראה בשוק וביקש

ממנו דחיה לשלושים יום כמו לחנינא בר־פפא. ומשחזר אליו לבסוף, תמה עליו שמיהר כלי־כך, השיב: שדוחק הוא רגליו של ר' נתן, שהגיעה שעתו להתמנות כראש ישיבה, ואין מלכות אחת נוגעת בתברתה (כדרך שהוסבר בשעתו למשה, שכאילו דחק את רגלי יהושע).¹

במעשה השוחט הוזכר הדבר: שהקב"ה גזור גזירה והצדיק מבטלה.² וכך שנינו במסכת שבת: אין מבשרין אותו בשורות רעות, כי שומר מצווה לא ידע דבר רע. אמר רב אסי: אפילו הקב"ה גזור גזירה, הוא מבטלה.

ב„מלבוש“ מעיר המספר: „שהחייט התחיל מתקן לאור הנר, הניח את מחטו ונסתכל בנר והרהר בלבו: קיצו של מי יבוא תחילה, קיצו של הנר או קיצו של אותו אדם?“ הורמוזנו כאן פסוק ממשלי: „נר ה' נשמת אדם“ (כ). ומאמר חז"ל: „נר קרוייה נר, ונשמתו של אדם קרוייה נר, מוטב תכבה (בשבת) נרו של בשר ודם, מפני נרו של הקב"ה“ (שבת ל, ב). כן נרמוזו שם למימרת חז"ל אחרת: „גרי בידך ונרך בידך, אם שמרת אני שומר נרך, שמור נרי ואשמור נרך“ (ויקרא רבה לא, ט; דברים רבה ד, ד). כן הושפע המספר גם מן המדרש: „מה בין מיתת נערים למיתת זקנים? — הנר הזה בשעה שהוא כבה מאליו (לאחר שמגיע קיצו במלוא שנותיו), יפה לו ולפתילה, בשעה שאינו כבה מאליו (כשמת צעיר), רע לו ורע לפתילה. ולעוד מקור התכוון עגנון במאטופורה נר, שעשה שימוש בה לגבי החייט: „כי נר מצוה ותורה אור“ (משלי ו); משל למי שעומד באפלה. בא להלך, מצא אבן ונכשל בה. מצא ביב — גופל בו, הקיש פניו בקרקע. למה? שלא היה בידו נר. כך הדיוט (והחייט שב„מלבוש“ הדיוט הוא), שאין בידו דברי תורה, מצא עבירה — נכשל בה ומת. אבל אותן שעוסקים בתורה, הם מאירים בכל מקום. משל למי שעומד באפלה ונר בידו, ראה אבן ולא נכשל, ראה ביב ולא נפל למה? על שהיה בידו נר, שנאמר: „נר לרגלי דבריך ואור לנתיבותי“ (שמות רבה לו). כבר בתחילת מעשה השוחט מנמק המלאך את צידקת הופעתו כדי

1. מועד קטן כא, א. 2. שם טו; שבת ס, א; בבא מציעא פה, א ועוד.

ליטול נשמתו, ומסתמך על הכתוב ב„חד גדיא“: „ואתא מלאך ושחט לשוחט“. כאן נרמזנו על הסיבתיות השלטת ושעילת כל העילות הוא הקב"ה. והוא אף ישחט את מלאך המוות ששחט לשוחט. אלא טענה זו לא העז החסיד לטעון כנגד המלאך בשעה גורלית שכזאת. שוב גילה בעל העיניים בקיאות בתנ"ך ובפרשנות, בהשמיעו באזני השוחט: „טוב שם משמן טוב, ויום המוות מיום היוולדו“ (קהלת ז).

הרי שהתכוון עגנון גם לפירושו של רש"י, לפי המדרש: שמן טוב הולך מקיתון לטרקלין ולא יותר, ושם טוב הולך לסוף העולם. והשלכה למשל הספינות של ר' לוי: משל לשתי ספינות שהיו פורשות בים הגדול. אחת יוצאת מן הלימן (הנמל) ואחת נכנסת ללימן. זו שיוצאת היו הכל שמהין בה; זו שנכנסת לא היו הכל שמהין בה. היה שם פיקח אחד, אמר: הילופי דברים אני רואה כאן: זוהי שיוצאת מן הנמל, לא היו הכל צריכין לשמות בה, שאינם יודעים באיזה פרק היא עומדת ומה ימים מזדווגים לה, ומה רוחות מזדווגות לה. וזו שנכנסת לנמל, היו הכל צריכים לשמות, לפי שהיו יודעים שיצאה בשלום מן הים ונכנסת בשלום (קהלת רבה ז, א). יום המוות טוב לו לאדם מיום היוולדו. למשל, גולדה מרים הנביאה, אין הכל יודעים מהי מתה — נסתלקה הבאר (שליחותה לבני ישראל בנדודיהם במדבר). ומעיר בעל המצודות: „הן השם הטוב לא ייפסק אחר המיתה“.

וכן הושפע המספר מן המדרש האחר: שמן טוב יורד, ושם טוב עולה. שמן טוב לשעתו, ושם טוב לעולם. וכן אמרו: „טוב יום מיתתו של אדם גדול מיום לידתו: כשמת מודיע מעשיו לבריות“ (בראשית רבה ט). בשוחחו עם השוחט, מביא המלאך עוד ראיה מן ר' שמעון בן-אלעזר משמו של ר' מאיר שדרש: „וירא ה' כי הנה טוב מאד — הנה טוב מוות“. ונה הנוסח המלא במדרש: „בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב: והנה טוב מאד — והנה טוב מות. אמר ר' שמואל ברי-נחמן: רכוב הייתי על כתפיו של זקני ועולה מעירו לכפר חגן דרד בית-שאן, ושמעתי את ר' שמעון בן-אלעזר יושב ודורש בשם ר' מאיר: הנה טוב מאד — הנה טוב מות“. באותו דיאלוג שבנו עם הזקן החסיד, כשנתרכך המלאך הרע ועל כרתו

ענה „אמן“ אחר משאלותיו ודחיותיו, התחיל לבסוף משבתו בפסוקים ממשלי: „מקור חיים פי צדיק“ (י) — פי הצדיק הוא מקורם של חיים, דרך החכמה הוא דרך החיים, והיפוכה — דרך המוות, שכן פיו המפיק מרגליות חכמה ומוסר מביא חיים בעולם. וכן „פי צדיק יגוב חכמה“ (שם), והתכוון לכך, אם הצדיק יגיב וישפיע דברי חכמה ומוסר, יאריך ימים ושנים, כדרך שאירע לשוחט דגן. והיפוכו של דבר אצל החייט הרשע, שלשונו מלאה תהפוכות ודברי מינות, שנכשל בעבירות שונות. על-כן לשינוי תיכרת.

עגנון מפרש ומתרץ הפליאה, כיצד מסוגל אותו צדיק תמים בשעה גורלית לו, במוצאי-שבת לדקדק בפרטי מאכלי שבת. הוא לא התכוון אלא לאדם הראשון, שהיה חלתו של עולם. שכן במצוות הפרשת חלה ניתן לתקן את החטא הקדמוני. עניין זה מוזכר במדרש: „ואיש תרומות יתסגה“ זה אדם הראשון, שהיה גמר חלתו של עולם. ונקראת חלה תרומה: „ראשית עריסותיכם, חלה תרימו תרומה“ (במדבר טו). כן מצינו בגמרא: „אדם הראשון חלה טהורה לעולם היה“ (בר"ר יד, א).

כן הוזכר שאותו חסיד התכוון „לש אור שבעיסי“¹. ומהו? מסביר רש"י בגמרא: ר' אלכסנדר, לאחר שהיה מתפלל, היה אומר: רבון העולמים, גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, ומי מעכב? שאור שבעיסי ושיעבוד מלכויות. יהי רצון מלפניך, שתצילנו מידם ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם (ברכות יו, א). שאור שבעיסי — יצרי הרע שבלבנו המהמיצנו. כן העיר המספר שהזקן הטוב התכוון במאכלי שבת לסעודת הצדיקים לעתיד לבוא. אף בכאן נפנה לחז"ל שבגמרא, שעגנון זכרם יפה יפה: עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים מבשרו של לויתן ולסעודת הצדיקים שבגן עדן.²

בידוע שעגנון הגה גם בספרי מיסתורין וקבלה וקנה בקיאות בהם. נביא כאן דבר בעניין הסעודה: המאכל והמשתה מביאים לשמחת הלב ולהרחקת העצבון, וברבות השמחה יתחזק כוח השכל שבנפש לקבל המושכלות,

3. בבא בתרא עה, א; תנחומא ניצבים א; וע"י תנחומא נח, א' ויקרא רבא יג, ג; במדבר יג, ג.

וכל עיקרם של המאכלים לא נבראו אלא בשביל התורה. כשסועד האדם יפנה מחשבותיו כך, שיהו משוטטות בהקדוש-ברוך-הוא. ואל יהא אדם בלען על שולחנו, כי כל מי שהוא בלען על שולחנו, מסיטרא אחרא הוא, מאנשי עשו הוא, שאמר: „הלעיטני נא“. כגון החייט ב„מלבוש“, שאינו זוכר שהשכינה שורה בשולחן, המכפר כמזבח, ואינו מכון בכך, שהוא אוכל לפני המלך...¹

קריאת „שמע“

בדגש חזק מדגיש המספר מדי פעם את קריאת „שמע“ על המיטה של החסיד הצדיק, וכאילו מצידו בנשק מיוחד ללילה. עניין זה מנומק על יסוד גמרא מפורשת: אמר ר' יצחק כל הקורא „שמע“ על מיטתו, כאילו אוחו הרב של שתי פיות. שנאמר: „רוממות אל בגרום וחרב פיפיות בידם“ (ברכות ה, א). לעניין זה מעיר הרב קוק: (שעגנון היה מעריצו ומוקירו ביותר), בשנתו של האדם כוהו השכלי רדום, על כן, רוח הטומאה יורה עליו וניתנה שליטה למזיקין, אך לאחר שקרא „שמע“ על המיטה, כוחותיו כפולים ונמשלו לחרב בעלת שתי פיות ומזיקין בדלין הימנו.²

ואביי אומר: אף תלמיד חכם צריך לאמר (על המיטה לפני השינה) פסוק של רחמים: „בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי אל אמת“ (ברכות ד, ב). וכן אמרו: שזה שיר פגעים — כנגד המזיקין.³ ואף משה רבנו שהיה עולה לרקיע אמר מזמור זה: „יושב בסתר עליון“.⁴

ובסיפור השוחט, הן חרבו של מלאך המוות שלופה כנגדו בכל אותם הלילות של המאבק לחיים, לכן הרמיונו המספר כמה וכמה פעמים עניין קריאת „שמע“ על המיטה.

נשוב לרגע לסיפור ה„מלבוש“ ונתבונן לאפוריזם שעל המחשבה לגבי החייט קל הדעת: „אדם מרבה במחשבות ולעיקר המחשבה אינו מגיע“.

4. מדרש תלפיות. 5. ע' עולת ראיה להרב קוק, כרך א. 6. שבועות טו, ב. 7. מדרש תהלים צא.

אף כאן נודקק לגמרא: כתוב: „הפליא עצה, הגדיל תושיה” (ישעיה י, כח); למה נקרא שמה תושיה? מפני שהיא מתשת כוחו של אדם. דבר אחר: „תושיה”: שניתנה בחשאי מפני השטן (שקיטרג שלא יימסרו הלוחות בידי משה רבנו — רש”י) — — אמר עולא: מחשבה (סתם דאגות הלב) מועלת אפילו לדברי תורה (מסייעת לשכוח אותם) כי, „מפר מחשבות ערומים, ולא תעשינה ידיהם תושיה” (איוב ה, יב). כל זה מכוון לאותו חייט שקילקל במחשבות של סרק (והוא הדין לגבי כל אדם) ונענש.⁸ מדי פעם לשם גיוון קורא עגנון למלאך בעל העינים. יש והוא מבהיק ב”ד 446 עיניו כמניין מו”ת. אמנם מצינו בגמרא שמלאך זה מלא עיניים. ובשעת פטירתו של חולה עומד הוא למעלה ממראשותיו וחרב שלופה בידו וטיפה של מרה תלוייה בה. כיוון שחולה רואה אותו — מזדעזע ופותח פיו וזורקה לתוך פיו — וממנה מת וכו’.⁹

וזכר יפה המספר אסמכתא לדעתו, שמי שמת בערב שבת סימן יפה לו וניצול מחיבוט הקבר ושהדברים אמורים לגבי ארץ-ישראל. וכך מצינו בגמרא ובמדרש: מת בערב שבת סימן יפה לו ומתי ארץ ישראל אדמתן מכפרת עליהם.¹⁰ וכן שהמספר מדגיש עניין ההשכמה לבית-הכנסת הוא התכוון למימרא בקבלה: מצוות ההשכמה לבית-הכנסת דוחה את שליחותו של מלאך המוות (מדרש תלפיות).

בתיאור התפילות שהמספר מתאר מה שהשוחט מתפלל בסוף תפילת שחרית מובאים פסוקים ופרשיות ב„עולת ראייה” של הרב קוק (חלק א), כשיוצא מבית-הכנסת יישוב מעט ויאמר: „אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך”. וכשהולך לאחוריו ומשתחוה מול ארון הקודש ויוצא, אומר: „ה’, נחני בצדקתך למען שורר, הישר לפני דרכך”.

מנהג זה מבוסס על מאמר חו”ל. אמר ר’ יהושע בן לוי: המתפלל צריך לשהות שעה קלה אחת אחר תפילתו (ברכות לב, ב). אחר-כך אומר המתפלל: ארבע „זכירות”: בעניין מצרים, הריסיני, פרשת עמלק, פרשת מרים שלקתה בצרעת, וכן יאמר „פרשת התשובה”. כן מצינו „בסידור”

8. סנהדרין כב, ב. 9. כתובות קג, ב; אבות דר’ נתן, כה, א, ב; מדרש שמואל י, יא. 10. ירושלמי כלאים, ט, ג.

ישן לאחר תפילת שהרית: תפילה לפרנסה וכן תפילה: יהי רצון ה' אלהינו עמנו... וכו', וכו פסוק זה: ה' ישמור צאתי ובואי לחיים ולשלום מעתה ועד עולם...

ולפני י"ג העיקרים של הרמב"ם שהוא אומר אחר התפילה, באה הערה זו ב"סידור" ישן: „מי שמכוון היטב בכל עיקר ועיקר ויאמין באמונה שלמה ובלבב שלם מה שמוציא מפיו בלא שום פנייה שבעולם על ידי זה יזכה ליאור באור החיים הנצחיים.

ומשהעיר עגנון לפי ה"סידורים" הישנים, הרי התכוון לאוסף הגדול של „סידורים" עתיקים שראיתי בספרייתו.

חשיבות מיוחדת ורוב עניין נודעים למטבע אחת שטבעה עגנון לגבי הזקן התמים שהתפלל בכמה: שכן, אותיות התורה מצטרפות לפי צורך השעה ומשכוח לו לאדם חסד לפי צרכיו.

כמה וכמה מקורות ריחפו לעיני המספר ואין צריך לאמר שהמטבע כפי שטבעה הוא, מקורית ביותר. נביא כאן מדרש אחד כדוגמא: בשעה שישראל מתפללין אין אתה מוצא שכולם מתפללים כאחד, אלא כל כנסיה וכנסיה מתפללת בפני עצמה; — ולאחר שכל הכנסיות גומרות כל התפילות, המלאך הממונה על התפילות נוטל כל התפילות שנתפללו בכל הכנסיות כולן, ועושה אותן עטרות ונותן בראשו של הקדוש־ברוך־הוא (שמת רבה כא).

עצם הלוח

במעשה השוחט מובא מטיב הלוח ועולה ביד של הגידון לדחות בזכותה של נטילת נשמתו לגמרי. שכן זו נהגית רק מסעודתו של דוד המלך, מ„מלזה המלכה", היינו, ממעשיו של היהודי למען גאולה ומשיחיות. ומן הלוח שבשידרה שאינה נרקבת בקבר, יעוצב גופו של אדם בשעת תחיית־המתים לעתיד לבוא. וכך מצינו במדרש: „לוח של שידרה הקב"ה מציץ (מפריח) את האדם לעתיד לבוא". וגודע כוח פלאי־מגי ללוח, ששום פטיש של ברזל לא יוכל לה לנפצה.

והרי האגדה בשלימותה: „אדריינוס קיסר, שחיק עצמות, שאל את ר' יהושע בן חנניא: מהיכן הקב"ה מציץ את האדם לעתיד לבוא? אמר לו: מלוז של שידרה. אמר לו: מנין אתה יודע? אמר לו הביאו לכאן ואודיעך. טהנהו בריחיים ולא נטחן, שרפו באש ולא נשרף, נתנו במים ולא נמחה, נתנו על הסדן והתחיל מכה עליו בפטיש, נחלק הסדן ונבקע הפטיש ולא חסר כלום" (בר"ר כת, ג).

אפשר ששמע באלזאק על אגדת הלזו מפי יהודים, או ששאב ממקורות לא יהודיים? הן בדומה למדרש, הוא משווה כוח בגי כוח גם לעור היחמור בספורו „הקמיע". ומסופר על רפאל, הגבור הראשי שמביא את עור היחמור לפני כימאים ולפני פיטיקאים, זה מנסה בתמיסות כימיות להמס את העור, ולפני מנסה במכונות משוכללות לגוד אותו — ולשוא. ושוליא אחד מביא פטיש של נפחים ומניח העור ההוא על גבי סדן, ובכל הכוח שהזעם מקנה לאדם, הנחית הלה מהלומה על הקמיע, והעור לא נשרט אפילו שריטה כל שהיא".

עליית נשמה

ומוזכר במעשה השוחט כיצד נשמתו עולה לשמים ומתחננת לפני הקב"ה שלא יטול אותה מתוך הגוף של החסיד. כאן יש לגלות צחות פאראפסי-כולוגית מובהקת ברוח העדויות המהימנות שנתפרסמו בספרו של אהרן צייטלין: „המציות הארת". אלא נקדים תחילה מימרה מן המדרש: „הנשמה הזו ממלאה את כל הגוף בשעה שאדם ישן עולה ושואבת לו חיים מלמעלה" (בר"ר יד). אמר ר' אלכסנדר: בשר ודם מפקידין בידו בגדים חדשים ושוהים אצלו, והוא מחזירם בלויים ושחוקים אבל הקב"ה, — מפקידים בידו בלויים ושחוקים והוא מחזירם חדשים. תדע לך שהוא כן, שהרי הפועל הזה עושה מלאכה כל היום ונפשו יגיעה עליו ושחוקה, וכשהוא ישן, הוא משליש נפשו בידי הקב"ה, ולשחרית היא חוזרת לגופו בריאה חדשה (מדרש שוחר טוב כד).

וידוע לנו מן הפאראפסיכולוגיה שאדם מסוגל לראות רוחו של עצמו,

היוצאת ממנו, מרהפת בחלל החדר, או אפילו מהוץ לבית, וחזרת אליו. לדוגמא: החוויה הפן-פרוסקופית של המשורר ג'חה, שראה עצמו בלבוש אחר ובמקום אחר, בנסיבות אחרות היינו — חזות עתידנית, ולאחר זמן נתגשמה במילואה.

המשורר אהרן צייטלין בא, אם כן, בספרו לכלל מסקנה: „יש איפוא באדם משהו רוחני אישי, המסוגל לצאת מתוכו ולפעול מחוצה לו. משמע מכאן, הפסיכה (או הנשמה), אינה תלויה כולה באורגניזם, בחלקה לפחות יכולה היא לצאת מחוצה לו ולפעול על דעת עצמה. היא אינה זהה עם פעולת המוח, מוחו של המשורר ייטס לא ידע על פעולתה של ההשלכה החיה“.

צייטלין בספרו הנ"ל מספר לנו על השקפתו של עגנון על צהוות והוא מפרסם שם את איגרתו שקיבל מעגנון כתשובה על שאלותיו, אם הכתוב בסיפור „המטפח“ אותנטי הוא, הכוונה, לאותו מקרה, כשאמו השקיפה בעד החלון ופתאום צעקה: „אוי מהנקים אותו“! (את בעלה, כלומר, שגולן חונק אותו ביריד של לשקוביץ) — ומיד נתעלפה. לאחר מכן הוברר שכך היה, ושניצל בנס.

והרי כאן מכהבו של עגנון לציטלין:

ירושלים תלפיות ר"ח שבט, תשכ"ה.

„ — — — אשיב על שאלתך. כל מה שכתבתי על סיפורי „המטפחת“ בענין אמי ע"ה (עליה השלום) הוא לגמרי אמיתי. כיוצא בזה דבריה של לאה להברתה בסיפורי „בדמי ימיה“. דברי אמי הם בהרגום מיידיש לעברית. ועתה אספר לך דבר שעדיין חמוה הוא עלי וכבר עמד על זה ר' בנימין ז"ל וכתב על זה בקצה עטו: חברה טובה היתה לי רופאה, אשתו של רופא גוי, בתו של פרופסור גוי. אותו לילה שנפלה דליקה בביתי בהומבורג, בשנת תרפ"ד, צעקה האשה משנתה שלוש פעמים פעם אחר פעם: „עס ברענט ביי עגנון — נזרא ביי עגנון!“ היא דרה בעיר ברייטנבאך, מהלך שמונה שעות ויותר ברכבת המתירה מהומבורג.

בבוקר יאלה האשה העובדת, וכן המביא את החלב, על שום מה פני הגברת הדוקטור עצובות? סיפרה להם את חלומה. לאחר כמה שעות

הגיעה „פראנקפורטר צייטונג“ לידה וקראה על הדליקה בבית עגנון. חיכך זימנה אותי ואת אישתי ואת הילדים לבוא אצלה. אחר המשהישה שבועות באתי אני לברייטנבאך וידעה כל העיר, כי אני האיש אשר הגברת הדוקטור ראתה בהלומה, כי איש בביתו“.

ועגנון מוסיף באיגרתו הנ"ל שמבשרו חזה מראות שונות של צחנות ורמו על חרוזו של שקספיר ששם בפי המלט: *There are more things in heaven and earth, Horatio, Than are dreamt of in your philosophy.* תרגומו: ישנם דברים בשמים ובארץ משאתה מסוגל לתאר לך ולחלום בדמיונך ובמחשבותיך. כאן מעיר צייטלין, ובדין, שיש, לנתח כל „ספר המעשים“ גם מבחינה פאראפסיכולוגית. וביחס לסיפור „חופת דודים“ כותב לו עגנון לצייטלין: משהגיע לאמצעיתו של הסיפור לא יכול היה להמשיך. פתאום חש שדברי המשך נלחשים לו ומוכתבים לו עד גמירא.

ונפטיר כאן בציור הדראמהי הצחנותי ממעשה השוחט שבסוף הסיפור: „הרגיש הזקן שהנשמה שלו מעופפת למעלה ממיטתו, נוגעת ואינה נוגעת וידע שהיא מבקשת לחזור בה ואינה חוזרת. התחיל מתיירא, שמא מריח בשר ומריח היינות קשה לה לאותה הטהורה לחזור לגוף, שאף על פי שהריח כולו רוחני שהנשמה נהנית מנו, מאיזה ריח היא נהנית, מריח בשמים במוצאי־שבת או מן העשבים המריחים שקבעו עליהם חכמים ברכה, ולא מריח אכילה ושתייה ואפילו הם לשם מצוה — — — . ראתה הנשמה בצערה של הגוף, שמבקש לקום ואינו קם. ואם קם חוזר ונופל — — — נתגלגלו רחמיה עליו וסייעה אותו — — — לא נתייאשה ממנו — — — יודעת היתה הנשמה שאם יברך ברכה יתגבר על עצמו. וכן היה. כיון שנטל ידיו ובירך: אשר קידשנו וציוונו על נטילת ידים — אורו עיניו ונעשה בריה חדשה — — —“.

לסיכום, מן הראוי להביא כאן המסקנה שבא אליה פרופסור קורצווייל לגבי „ספר המעשים“, המזכירה את הצעתו של צייטלין: „סיפורי ספר המעשים הם ביטוי להכרה האמנותית העמוקה לגבי תופעות הווייה מסוימות, אותן הולידה התקופה המודרנית, אין כבר בכוח האמצעים

האמונתיים הבדוקים והמנוסים לעצבן עיצוב אדיקוואטי ולשקף בתהליך הגיבוש האפי הרגיל את רוב המשמעות המבהילה שנכנסה לתוך מציאותנו והפכה אותה למשהו שונה לגמרי מהמציאות התודעתית של תקופות קודמות" (מסכת הרומן עמ' 70).

אכן, ב"ספר המעשים" גנוז המפתח הפסיכולוגי להבנת כלל-יצירות עגנון המפועם הזיות וחלומות.

דמות מן "האש והעצים"

בריבי צדקיהו גיבור הסיפור, "לפי הצער השכר", שבספר "האש והעצים", עיצב ש"י עגנון קומה שלמה, צדיק תמים בתכלית הפשטות והענווה, שכוח פשטותו-צדקותו. המרומו שבשיטין ושביניהן מעורר אסוציאציות המוליכות למקורות מאלפים כיצד לקרוא בעגנון והיאך לעמוד על כבשון משנתו שבסיפורו זה ושכמותו, בנוגע למהותם ולתכליתם של יוצר ויצירה, וביותר למעלת היוצר קודם לעשייה, בשעת העשייה ואחריה, והשתלשלותה של היצירה בהתקמותה באיתכסיה (הש', "אגדת הסופר") ושבסיכומם מוכיחים: עקידת-הלב ושריפת הנשמה ביצירה, עד עשייתו קומץ של אפר לעיקר גדול ולניגוד גדול מופשט, ששקול כנגד מעשה הכתיבה, כנגד העלאת התוכן של פיוט על גבי גוילין.

שכן עקידת הלב היא מעין כבואה של העקידות הנצחיות בישראל, במשמעותן ובסמליותן הגדולה. לפיכך משנתקבלה למעלה, "העקידה", הפיוט שחיברו ריבי צדקיהו, בכוח צערו ומחח נפשו, באש ליבוטיו וייסוריו, בחינת: "חם לבי בקרבי, בהגיגי תבער אש" — עד ששרף כמו ידיו אח פיוט "העקידה" שלו — "שוב לא הוצרכוהו למטה...".

פתיחה זו שלנו אינה באה אלא לרמוז על מחרוזת הברקות פיוטיות-פסיכולוגיות שרוקמו בסיפור.

כפרק א' בא עגנון לאלפנו "ראש לכל וחשוב מכל ביצירת קודש (הוא הדין בכל יצירה נעלה), הוא, הניגון שמוליך את המלים לפי העניין";